

ČERVENKOVÁ, Ivana – BERNÁTOVÁ, Lenka (eds.). *Mária Jeršová, rod. Opočenská (1899 – 1978): prvá profesionálna archivárka na Slovensku*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2025, 280 s. ISBN: 978-80-975075-0-3.

Deviaty ročník seminára z cyklu Osobnosti slovenského archívnictva bol venovaný Márii Jeršovej, rod. Opočenskej (ďalej len Mária Jeršová) a táto publikácia združuje jednotlivé príspevky, ktoré na ňom odzneli. Konal sa symbolicky v Martine pri príležitosti 125. výročia jej narodenia a zároveň oslavy 95. výročia založenia Archívu Slovenského národného múzea v Martine.

Prvá štúdia od Eleny Machajdíkovej *Mária Jeršová, prvá dáma moderného slovenského archívnictva v Archíve Slovenského národného múzea* mapuje archivárkin život od detstva prežitého so súrodencami na Kráľovských Vinohradoch v Prahe cez štúdiá histórie a filozofie na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity a novozaloženej Vysokej školy archívnej, kde nadobudla základy pre svoj nasledujúci kariérny život. Ešte počas štúdií sa zamestnala ako pomocná vedecká sila v Archíve Národného múzea v Prahe, potom prešla do Československého štátneho historického ústavu vydavateľského, kde ako jeho štipendistka mohla vo vatikánskych archívoch pracovať na vyhľadávaní slovacík z obdobia pontifikátu Klementa VI. a Inocenta VI. Jej skúsenosti a vzťah k slovacikám podporili štátneho inšpektora archívov a knižníc na Slovensku Václava Chaloupeckého, aby Máriu Jeršovú poveril usporiadaním Archívu mesta Košice. Keď Muzeálna slovenská spoločnosť hľadala archivára, ktorý by pomohol vybudovať archív Slovenského národného múzea, vybrali si spomedzi uchádzačov Máriu Jeršovú. Autorka štúdie opisuje neľahké pracovné podmienky a prekážky, ktorým musela mladá archivárka čeliť, a tie neboli len platové. Takisto bolo potrebné zabezpečiť archív po odbornej, organizačnej, ale i administratívnej stránke. Mária Jeršová vypracovala štatút archívu SNM, ktorý definoval právny stav, pracovné zameranie archívu, venovala sa v ňom sprístupňovaniu archívnych dokumentov prostredníctvom výpožičky a tiež podmienkam prístupu k archívny dokumentom pre slovenských a českých bádateľov. Pri spracúvaní archívnych dokumentov sa inšpirovala vedomosťami, ktoré nadobudla v pražských archívoch. Katalogizovala napr. zbierku pergamenových listín rôznej proveniencie z rokov 1255 – 1867, v tom čase najrozsiahlejšiu na Slovensku. Taktiež sa snažila rozširovať archívne fondy a zbierky o nové prírastky, spolu so správcom SNM Jánom Gerykom napr. zabezpečili presun pozostalosti M. R. Štefánika z Prahy do Martina, neskôr sa jej podarilo získať fond Turčianskej stolice či spolku Živena. Významná bola i jej publikačná činnosť. Okrem štúdií a článkov v odborných periodikách zostavila Slovenský diplomatár, ktorý v rokoch 1931 – 1936 vychádzal na stránkach Sborníka MSS. Jeho druhý zväzok však ostal len v rukopisnej podobe. Machajdíková sa ďalej venuje práci archivárky na monografii o Rode Ivanka z Jordánu a Dražkoviec, publikovanej v roku 1937, a tiež jej spracovaniu Inventára Archívu Slovenského národného múzea v Turčianskom sv. Martine, ktorý vyšiel ako prvá tlačaná archívna pomôcka na Slovensku. Ďalšie kapitoly sú venované fungovaniu múzeí a archívu SNM v medzivojnovom období a počas druhej svetovej vojny a autorka opisuje prácu M. Jeršovej na poli archívnictva a múzejníctva v týchto neľahkých rokoch. Po vojne jej vrátili systemizované miesto archivárky v SNM a ostala pôsobiť v Martine. Vďaka nej sa stal archív SNM moderným profesionálnym

pracoviskom s odborne spracovanými fondami, avšak po vstupe vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve do platnosti a vzniku vtedajšieho Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave došlo k delimitácii väčšiny fondov a zbierok z múzeí a nakoniec 1. januára 1960 zanikol aj Archív SNM. Mária Jeršová pokračovala v odbornej práci archivárky, publikovala a zúčastňovala sa na vedeckých podujatiach. Po smrti manžela odišla bývať k sestre do Prahy, kde aj dožila. Svojou prácou sa pričinila o rozvoj SNM, jej pôsobenie však siahalo ďalej za hranice tejto inštitúcie a ovplyvnilo rozvoj archívniectva a múzejníctva na celom Slovensku.

Michala Sedláčková sa v príspevku *Mária Jeršová a Slovenské národné múzeum v Martine* zameriava na činnosť Márie Jeršovej v Archíve SNM v období rokov 1929 – 1959 a dopĺňa tak niektoré informácie z prvej štúdie publikovanej v zborníku. V úvode autorka oboznamuje so začiatkami zbierkotvornej činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ako aj s fungovaním SNM v medzivojnovom období. Po príchode M. Jeršovej do Martina v roku 1929 sa venuje jej pracovným začiatkom v tejto inštitúcii načrtáva počiatočné nezhody s J. Gerykom či vývin platových podmienok. Ďalej rozoberá budovanie a usporadúvanie archívu pod jej taktovkou. Okrem toho M. Jeršová vybavovala aj úradné žiadosti a bola naklonená spolupracovať s inými inštitúciami i kronikármi, snažila sa vyhovieť požiadavkám bádateľskej verejnosti. Isté obdobie pracovala aj v numizmatickom oddelení múzea. Po presťahovaní sa archívu do novej múzejnej budovy vypracovala lokačný prehľad uloženia archívnych dokumentov. Ďalšia časť štúdie sa zameriava na fungovanie M. Jeršovej v rámci archívu SNM v období Slovenského štátu. Vďaka intervencii správcu J. Geryka mohla ako príslušníčka českej národnosti ostať zamestnaná v múzeu. Spolupodieľala sa na prípravách expozícií pre múzeum, ale tiež vybavovala bádateľské žiadosti, ktoré každým rokom narastali, avšak obmedzovali iné archívne práce. Koncom roka 1943 sa s manželom zapojila do odbojovej činnosti a už od začiatku zbierala aj dokumentáciu k odboju a vzniku povstania v oblasti Turca. Po ostreľovaní budovy SNM odviezli spolu s domovníkom 11 debien vzácných archívnych dokumentov z Martina do Banskej Bystrice. Na začiatku roka 1945 boli M. Jeršová spolu s J. Gerykom prepustení a pozbavení úradu z finančných dôvodov a vzhľadom na to, že o nich predsedníctvo MSS nemalo žiadnu správu. Do konca vojny sa M. Jeršová ukrývala na statku v Horných Obdokovciach a do Martina sa vrátila až v júli 1945. V auguste 1945 boli rozhodnutia o ich prepustení zrušené. Spolu s Gerykom začali pracovať na výstave k 1. výročiu SNP a v krátkom čase sa im podarilo zhromaždiť veľa cenného materiálu, ktorý sa neskôr stal súčasťou zbierky Archív SNP. Očakávané poštátne múzea nenaplnilo predstavy múzejníkov o zlepšení podmienok, naopak, došlo k okliešteniu odborných činností, múzeum sa muselo pasovať s ideologickým tlakom. V tom čase aj súkromný život M. Jeršovej prežíval skúšky v podobe väzenia a odsúdenia jej manžela. V archíve, ale i v múzeu vykonávala množstvo činností, okrem bádateľskej agendy pracovala na sprístupňovaní fondov, v roku 1952 dokončila druhý zväzok Inventára archívu SNM v Martine, vypomáhala lektorovaním v expozíciách. Výskumnú činnosť zamerala na dejiny hrnčiarstva a keramiky, podieľala sa na výstave k dejinám rybarstva na Slovensku. Práci v SNM zostala verná až do jeho zániku.

Milada Sekyrová je autorkou ďalšej štúdie s názvom *Marie Opočenská, provd. Jeršová ve světle pramenů, uložených v pražských archivech*. V úvode predstavuje rodinu, z ktorej archivárka pochádzala. Následne sa venuje jej študentským rokom na

Filozofickej fakulte Karlovej univerzity, počas štúdia ktorej súbežne študovala aj na Štátnej archívnej škole, pričom informácie autorka čerpala predovšetkým z Archívu Karlovej univerzity. Neskôr vďaka pôsobeniu v Štátnom historickom ústave mohla využiť štipendijné pobyty v českých archívoch, Ríme, Viedni i Košiciach. Vo Viedni sa okrem výskumu slovacík venovala aj pozostalosti Adama Františka Kollára. Prácu vo Viedni prerušila pre výskum v Archíve mesta Košice, druhýkrát v roku 1929 pre pracovnú pozíciu v SNM, kde, vtedy ešte netušiac, svoju profesionálnu kariéru aj završila. Čo sa týka bádateľskej a pracovnej činnosti Márie Jeršovej, autorku poslúžili hlavne výskumné správy z ciest a úradná korešpondencia z archívnych fondov Masarykovho ústavu a archívu Akadémie vied Českej republiky.

Detailnejšie sa výskumnej práci M. Jeršovej v Ríme venuje príspevok Ivana A. Petranského *Mária Opočenská a výskum v Ríme 1924 – 1925*. Autor v úvode vysvetľuje plány na začatie slovenského výskumu vo vtedajšom Vatikánskom tajnom archíve. Márii Jeršovej, vtedy ešte Opočenskej, bolo udelené štipendium ako prvej bádatelke na výskum slovacík. Začala s dokumentmi z obdobia pontifikátu Klementa VI., pričom skúmala Vatikánske, Avignonské a Suplikačné registre z rokov 1342 – 1352 a vyhľadávala dokumenty, ktoré sa týkali diecéz z územia moderného Slovenska. Popri skúmaní pápežských registrov pomáhala v popoludňajších hodinách s prácami v knižnici Československého ústavu v Ríme. Štipendium z ústavu si ešte dvakrát predĺžila, aby mohla dokončiť začatú prácu. Komisia ústavu jej žiadosť o ďalšie štipendium zamietla. V Ríme napokon bádať ešte v rámci štipendia Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej, tentokrát k téme vlády Vladislava II. Jagelovského. Prácu M. Jeršovej na slovenskej edícii nakoniec prevzal Alexander Húščava, no výsledky pre viaceré okolnosti neboli ani dokončené, ani publikované. Dokumenty, ktoré sa zachovali z pôsobenia Márie Jeršovej v Ríme sa stali súčasťou jej osobného fondu uloženého v Slovenskom národnom archíve.

Druhá časť publikácie sa týka osoby Márie Jeršovej len okrajovo, cez príbehy ľudí z jej blízkeho okolia.

Markéta Kabůrková sa zamerala na jej sestru – dvojča a v príspevku *Kvetuše Günzlová, rozená Opočenská: pracovní curriculum knihovnice ve státní službě* rekonštruje jej profesionálny životopis, využívajúc primárne archívne pramene, predovšetkým osobné spisy. V úvode autorka predstavuje inštitúciu *Slovanskej knihovny*, ktorej Kvetuša zasvätila svoj pracovný život. Smernica z roku 1929 ju definovala ako humanitne orientovanú knižnicu, ktorá slúžila na štúdium slovanských národov a ich vzájomných vzťahov. Kvetuša Günzlová bola jednou z prvých žien, ktoré získali doktorát na Právnickej fakulte Karlovej univerzity, zároveň však navštevovala aj nadstavbové kurzy Štátnej knihovníckej školy. Jej profesionálny život bol narušený dvakrát, najprv následkom vládneho nariadenia 379/1938 Sb., ktoré v podstate vyňalo všetky zaopatrené ženy zo služby v štátnej i verejnej správe. Druhýkrát to bolo vplyvom režimu, ktorý uprednostňoval straníckosť pred odbornosťou. Autorka v príspevku aj na základe príkladu Kvetuše Günzlovej vykresľuje meniacu sa situáciu týkajúcu sa vzdelávania, zamestnávania či kariérneho postupu žien.

Príspevok *Odoslaná korešpondencia Márie Jeršovej Opočenskej zachovaná v osobných fondoch iných archivárov* z pera Adriany Biačkovej a Nikoly Danišovej ponúka pohľad na pracovnú činnosť Márie Jeršovej prostredníctvom archívnych

prameňov – listov, ktoré si vymieňala s kolegami archivármi Branislavom Varsikom, Alexandrom Húščavom a Vendelínom Jankovičom v období rokov 1932 – 1963. V úvode štúdie autorky rozoberajú stav a podmienky archívnictva na Slovensku v sledovanom období, pretože sa to odzrkadľovalo aj v skúmanej korešpondencii. Varsik od roku 1939 pôsobil ako štátny inšpektor archívov a knižníc na Slovensku, takže s ním Mária Jeršová konzultovala napr. deponovanie archívu Turčianskej stolice. Obaja boli členmi komisií na prípravu podkladov týkajúcich sa vrátenia a výmeny pamiatok, riešili spolu aj vrátenie odvečených dokumentov na konci 2. svetovej vojny. S Húščavom komunikovala takisto prevažne pracovne, napr. vo veci reorganizácie SNM a prosila ho o pomoc, aby archív ostal zachovaný. Korešpondencia s Jankovičom bola taktiež pracovného charakteru, týkajúca sa bádania, výmeny fotografií archívnych dokumentov a pod.

Prostredníctvom príspevku Jána Mičovského *Archivárka a jej Vladimír. Nevšedný životný príbeh manžela Márie Jeršovej Opočenskej* sa dozvedáme viac aj z jej súkromného života. Napr. o ich nevšednom zoznámení, keď Vladimír snehovou guľou rozbil okno na dome, kde bývala Mária. Vladimír Jonovič Jeršov pochádzal z ruskej šľachtickej rodiny, slúžil v bielej armáde a po revolúcii v Rusku sa rozhodol emigrovať. Život ho zavial aj na Slovensko do Martina, kde nakoniec strávil zvyšok života, od roku 1931 po boku Márie. Obaja sa zapojili do odboja, keď vo svojom dome ukryli 3 ruských utečencov z nemeckého koncentračného tábora. V. Jeršov pomáhal s organizačnými prácami na povstaní ako zástupca veliteľa V. Žingora. Svoje znalosti cudzích jazykov zúročil aj pri komunikácii s francúzskymi partizánmi. Počas povstania Mária ostala v Martine, od novembra 1944 pobývala s rodinou partizána Nosáka v Horných Obdokovciach. Po vojne šla za sestrou do Prahy, kde sa dozvedela, že jej muž sa vracia domov. Po chvíľkovom vydýchnutí nasledovala žaloba na V. Jeršova za prečin urážky prezidenta republiky. Keď ŠTB vykonštruovala proces voči jeho veliteľovi Žingorovi, bol obvinený aj on. Na rozdiel od popravenia Žingora, jemu sa ušlo „iba“ 6 rokov väzenia. Čas si krátil štúdiom pestovania rastlín, čo v leopoldovskej väznici aj zavádzal do praxe. Medzitým sa Mária doma musela popasovať so všetkým sama, i s listom z roku 1951 o vysťahovaní z ich domu. Prestahovala sa do záhradného domčeka na pozemku a starala sa aj o príslušnú záhradu. Po svojom podmienenom prepustení sa Vladimír zamestnal v Záhradníctve Komunálnych služieb mesta Martin, neďaleko ktorého vysádzal arborétum. Od septembra 1962 pracoval pre štátne lesy, kde našiel zaslúžený pokoj. Nad obcou Bystrička založil arborétum Lásky, ktoré na jeho počesť nazvali Jeršovo arborétum. Zrušenia rozsudkov voči svojej osobe v marci 1969 sa nedožil. Autor opisuje manželov Jeršovcov ako dvoch odlišných ľudí, ktorých však v ich výnimočnom vzťahu spájala odvaha, inteligencia i ľudskosť.

Zborník o Márii Jeršovej, rod. Opočenskej, ktorá je považovaná za prvú profesionálnu archivárku na Slovensku, dopĺňa zoznam použitých archívnych prameňov a literatúry a tiež bibliografia Márie Jeršovej, rod. Opočenskej. V neposlednom rade je to bohatá obrazová príloha obsahujúca fotografie, doklady či korešpondenciu z jej súkromného i pracovného života. Je doplnením mozaiky ženy, ktorú sme vďaka archívnyim prameňom mohli viac spoznať.

Jana Kafúnová